

Sola scriptura*

(A PALLAS NAGY LEXIKONA** számára írt szócikkből, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár a honlapján is közreadott. A szócikket a korabeli helyesírási mód érintetlenül hagyása mellett közöljük. A szerk.)

Márton, a XVI. századbeli reformáció megindítója és egyik vezére, született Eislebenben (Szászország) 1483. nov. 10-én, meghalt ugyanott 1546. febr. 18. Gyermekéveit az öt vallásosan, de egyszersem szigorúan nevelt szülei házában töltötte Mansfeldben, hova atyja, Luther János, Möhrából költözött, s bányászattal foglalkozott (anyja, Ziegler Margit). 14 éves korában atyja Magdeburgba, Eisenachba küldte tanulni. 1501. az erfurti egyetem polgára lett, hogy atyja kívánságához képest a jogi tudományokat hallgassa, előbb azonban a kor szokásának hódolva, foglalkozott a bölcséleti előtudományokkal is. 1502. baccalaureus, 1505. magiszter lett.

1505. jul. 2. egy Elek nevű kedves barátjával a városon kívül sétált, hirtelen vihar támadt, a tőle kissé hátramaradt barátját a villám lesújtotta. Ezen eset mélyen megrázta Luthert lelkében, s rég táplált gondolatát tetté érlelte. Másnap belépett az ágostoni kolduló-rend tagjai közé. Luther egész szívvel-lélekkel szeretessé lett. Staupitz ajánlata a szász választó-fejedelem, Bölcs Frigyes az új vittenbergai egyetemhez hívta meg (1508), hol előbb Aristotelesről tartott felolvasásokat. 1511 őszén az ágostoni rend megbízásából Rómába utazott. 1512. a teológia doktorává avatattott, mi őt a teológia körébe vágó művek tanulmányozására még inkább buzdította; kiválóan tanulmányozta Pál apostol leveleit, melyekből felolvasásokat is tartott, továbbá Ágoston műveit és a középkor nagy misztikusának, Tauler Jánosnak iratait, melyek mindinkább kifejlesztették és megerősítették lelkében reformatori működésének kiindulási pontját képező s az egész reformáción végig húzódó azon hittani tételt, hogy az üdv nem jó cselekedeteink jutalma, hanem egyedül isten ingyen kegyelméből, hit által szerezhető meg.

Reformatori működésének kezdete ugyszólván a véletlennek tulajdonítható. X. Leo pápa 1517. a bűnbocsátó levelek (I. Búcsu) árultatását Németországon elrendelte, s az árulással a németországi dömések perjele, Tetzl János bizatott meg, kinek a szász választó-fejedelemségbe való bemenetelét Bölcs Frigyes ugyan megtiltotta, de azt nem akadályozhatta meg, hogy alattvalói a szomszéd tartományba ki ne menjenek, s bűnbocsátó-leveleket ne vásároljanak. Ezen leveleknek anyagilag és erkölcsileg káros hatásán lelkében felháborodott, s okt. 31. a vártemplom ajtajára 95 tételt ragasztott

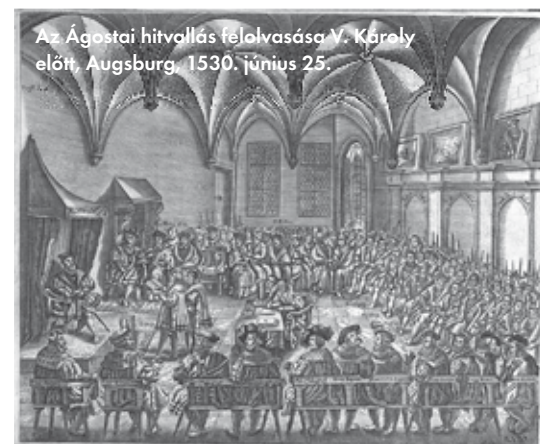
ki, s ezekben a valódi bűnbánatról, bűnbocsánatról s isteni kegyelemről nyilatkozott s egyszersem Tetzelnak az indulgencia-árulás körül elkövetett visszaéléseit erősen kárhoztatta. A tételek eredménye magát Luthert is meglepte; «alig 14 nap alatt egész Németországot befutotta ezek hira, mert az egész világ szája tele volt panasszal az indulgenciák miatt». Az 1518-ik év kezdetén már Prierias Sylvester, a római birodalom területén megjelenő összes könyvek cenzora a pápa feltétlen tekintélyét szegezi Luther ellenébe; ez pedig apr. 26. Heidelbergában a főbb ágostoni tételek mellett lándsát tört. A pápa Rómába idézi Luthert, de Frigyes közbenjártára Kajetán pápai követ előtt jelenik meg Augsburgban (okt. 13-15.), ki tétéleinek egyszerű visszavonását követelte, de Luther ezt megtagadta, Augsburgot éjjel titkon elhagyta, s ügyét a rosszul értesített pápa elől a jobban értesülendő pápa elé felebbezte; miután pedig afelől értesült, hogy a pápa őt kihallgattatlanul kárhoztatta, egyetemes zsinatra apellált (nov.).

A pápának Németországba küldött kamarása, Miltitz előzékeny bánásmódjával annyira lebilincselte Luthert, hogy ez megigérte, hogy ha ellenségei őt nem rágalmazták, óvakodni fog a harc folytatásától; de miután Eck eretnkséggel vádolta, Luther is újabb munkával védelmezte magát, majd (1519. június 27-től jul. 19-ig) Lipcsében a szász herceg nyilvános szóvitát rendezett, melyben Eck Karlstadttal a szabad akaratról, Lutherrel a pápa fensősége felől vitázott, mely vita folyama feltüntette a régi és új vallási elvek közötti különbséget, s egyszersem nem habozott kijelenteni, hogy az ő tanai Husz némely tanival egyeznek, és hogy az egyetemes zsinatok is csalódhatnak, aminthogy csalódott a konstanzi is, midőn Huszt elégette.

Ezzel a katolikus egyháztól való elszakadásra az első határozott lépés megtörtént, s merészen haladt ezentul Luther az új irányon, bámulatos irodalmi tevékenységet fejtven ki a reformatori elvek mellett. Hirdeti az egyetemes papság s a keresztény szabadság elvét; hangoztatja az úrvacsorának két szín alatt kiszolgáltatását; Von dem Papsttum zu Rom (1520) c. munkájában kimutatja, hogy a szentírás tanai szerint nincs semmi szükség arra, hogy az egyháznak földi látható feje legyen; An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung című munkájában a német nemesség ügyévé igyekszik tenni a reformáció ügyét, buzdítván azt, hogy ne tűrje tovább Róma zsarnokságát és zsarolását; az egyház babilonai fogságáról (De captivitate) és a De libertate christiana c. műveiben felmutatja, hogy a pápaság miféle békókkal akadályozta eddig-

lé az egyházat szabad fejlődésében, és hogy a keresztény ember legfeljebb szabad tetszéséből vetheti magát alá a pápai hatalomnak. E közben a pápa is határozottabban lépett fel Luther ellen 1520. jun. 16. kibocsátott átokbullájával, melyre Luther 1520. december 10-én adta meg a választ, amidőn a vittenbergai vár egyik kapuja előtt az ifjuság és nagy közönség jelenlétében a bullát és az egyházi törvénykönyvet megégette.

A birodalom új császára, V. Károly 1521 tavaszára Wormsba birodalmi gyűlést hirdetett, s oda Luthert is megidézte. Amint április 16. Wormsba megérkezett, a gyűlés elé állították, hol az eléje tett könyveket általa irottaknak elismerte, de tanait vissza nem vonta. A gyűlés egy hónappal később kimondotta Lutherre a birodalmi átkot, de ez már apr. 26. elhagyta Wormsot, haza utazandó, de útközben Bölcs Frigyes intézkedése folytán álarcos lovagok által elfogatott, Wartburgba vitetett, s itt, a világtól elzártan György úrfi név alatt 10 hónapot töltött. Barátai és ellenségei egyelőre elveszettek hitték Luthert, azonban csakhamar újabb és újabb röpiratokkal győzte meg a világot életben léte felől, melyekben a fülbeigyanás, a magánmisék, a papi és szerzetesi fogadalmak ellen élesen kikelt, majd kiadta Deutsche Postilláit, s megkezdte az új-testamentomnak német nyelvre fordítását. Ezalatt Vittenbergában tovább fejlődött a reformáció munkája. Luther egyik tisztársának, Karlstadtnak egyházi beszédei következtében eltörölték a papnötlenséget, Luther legtöbb szerzetestársa odahagyta a zárdát és megnősült. Didymus, egy volt szerzetes, a miseáldozat ellen

Az Ágostai hitvallás felolvasása V. Károly előtt, Augsburg, 1530. június 25.

erősen kikelvén, a következménye az lett, hogy az oltárokat és képeket több templomból kihordták, s az úrvacsorát, német beszéd kíséretében két szín alatt szolgáltaták ki, majd a Zwickauból elűzött s Vittenbergába menekült próféták a gyermekkeresztesség ellen izgatták a népet, melyek miatt Vittenbergában az egész reformációt veszélyez-

Luther Márton,
L. Cranach olajképe
1528

tető zavarok keletkeztek. Hirt vevén ezek felől Luther, ki ezen időtől fogva kivált minden romboló újjátásnak ellensége volt, a fejedelem akaratára ellenére Wartburgot elhagyta, Vittenbergában termett (1522. márc. 7.), egy heti prédikálása által Karlstadtot a további újjátások abbanhagyására birta, a keresztségisméltést sürgetőket a városból kiűzette, s általában a zavarokat lecsendesítvén, a reformációt ismét a rendes kerékvágásba vezette.

* Egyedül a Szentírás

** *A Pallas nagy lexikona* az első önálló vállalkozású, nem fordításon alapuló, magyar nagylexikon. Készítése 1893-ban kezdődött el, tizenhat kötetben jelent meg, amelyet 1900-ban két pótkötet követett. Kiadója a *Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.* 1884-ben alakult Budapesten. Több mint háromszáz szerzője, szerkesztője között a magyar tudományos világ szinte minden részéből találhatunk neveket. Az utolsó kötet 1897 karácsonyán került a boltokba, megkoronázva a hatalmas vállalkozást.

A gróf Sickingen és Hutten Ulrik vezetése alatt álló német nemeseknek a trieri püspök s általában a fejedelmek ellen való felkelése (1523), majd az 1525. kitért pórlázadás újabb veszélyekkel fenyegették reformátori művét; de miután ez a vele korábban jó viszonyban volt Sickingennek azon ajánlatát, hogy a nemesség és a reformáció ügyét vállalva, együtt védelmezzék, visszautasította, tiltakozván Luther úgy ekkor, mint később is mindenkor az ellen, hogy az evangelium védelmezésére világi fegyver használtassék, a pórlázadókat pedig előbb Ermahnung zum Frieden auf die zwölf Artikel c. művével engedelmességre intette, mikor pedig ez nem használt, Wider die räuberischen und mörderischen Bauern munkájában ellenök nyíltan állást foglalt, a veszfellegeket szerencsésen elhárította az evangeliumi egyház felől, s abban az isteni tiszteletnek, egyházi éneklésnek, majd az iskoláknak s szervezésnek ügyét újabb műveivel fejlesztette s szilárdította. Ilyen művei voltak: Von Ordnung des Gottesdienstes in der Gemeindle (1523); Formula missae (1523); Greuel der Stillmesse (1524); Aufruf an die Bürgermeister

und Ratsherren der Städte in deutschen Landen (1524); Deutsche Gesangbuch (1534). A legbecsebb műve pedig a német biblia volt, melyből az új-testamentom 1522., a többek segítségével fordított ó-testamentom pedig 1534. jelent meg. Nagy figyelmet ébresztett a sakramentumok hetes számát védelmező VIII. Henrik angol király ellen a nyereségig erős hangon irt polemikus irata (1522); még inkább az Erasmus De libero arbitrio c. munkája ellenében De servo arbitrio c. munkája. A huszas évek utóbbi felében fő munkásságát az evangeliumi egyháznak a szász választó-fejedelemségben való rendezésére és szervezésére fordította. Ily célból adta ki Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes című munkáját (1526); 1528. okt.-tól 1529 végéig személyesen részt vett a szász egyházak látogatásában; 1529. kiadta nagy- és kiskátéját, melyekkel századokra megvetette a protestáns népnevelés alapját; ugyanezen évben részt vett a marburgi szövetésben. Az 1530. Augsburgba hirdetett birodalmi gyűlés elé leendő terjesztés végett, fejedelme megbízásából megírta az u. n. ágostai hitvallást, 1537. pedig, midőn a pápa Mantovába zsinatot hirdetett, az u. n. schmalkaldeni cikkekben tüntette fel az evang. egyház hit- és egyházkormányzati elveit; egyik 1541. kibocsátott iratában tiltakozott a regensburgi vallási értekezlet egyesítő javaslatai, 1545-ben a trienti zsinatban való részvétele ellen a protestánsoknak. E mellett heves küzdelmei voltak élete utolsó 15 évében részint némely protestáns, de a vallás és egyház ügyeit állami s politikai ügyekkel, világi érdekekkel összeegyeztetni akaró fejedelmekkel s államférfiakkal, részint több protestáns hittudóssal s közöttük Melanchtonnal is (Filippisták), kinek néha nagyon is tulszelid s nemcsak Kálvinhoz hajló, de a katolikusok irányában is engedményeket tevő iránya az ekkor már ingerlékeny lelkületét Luthernek boszankodással töltötte el. Nejétől, Bora Katalintól, a nimptsi nőzárdá egykori tagjától, kivel 1525. kelt össze, egy leánya és három fia maradt; utolsó sarja Luther Márton Gottlob mint jogtanácsos 1759. halt meg Drezdában.

Luther összes műveinek legjelesebb kiadásai: a vittenbergai (12 kötet német és 7 kötet latin); a jeni (8 és 4 kötet) és a hallei Walch-féle (1740-51, 24 köt., újabb kiadás 1881); egy újabb és teljesebb kiadás Erlangenben jelent meg (a német iratok 1826-57, 67 kötet, a latin iratok 1829-73, 23 kötet). A legújabb weimari kiadásból (Kritische Gesamtausgabe mostanig 14 köt. jelent meg. L. leveleit De Wette adta ki 1825-28, 6 kötetben; Burkhardtól megjelent: Briefwechsel (1866); Mundtól: Politische Schriften (1844, új kiadás 1868); Franketól: Kirchenpostille (1844 és 1872); Förstemanntól és Bindseiltől: Tischreden (1846-48, 4 rész); Wackernageltól: Geistlichen Lieder (1856). Érc-szobrot emeltek emlékére Vittenbergában 1821.; egy ennél sokkal nagyobb szerű szobrot pedig 1868. Wormsban. ♦♦